

ТЕОРЕТИЧНИ ОСНОВИ НА БИНАРЕН УЧЕБНИК ЗА БЪЛГАРИ

(върху материал от сръбски и хърватски език)

Татяна Дункова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. В статията е предложен теоретичен модел на бинарен учебник по сръбски и хърватски език за българи. В този смисъл е очертана матрицата на един нов модерен учебник, отговарящ на съвременните изисквания, европейските стандарти и новите технологии, който обхваща езиковите равнища C1/C2, и е изцяло съобразен с Европейската езикова рамка. Моделът показва необходимостта учебникът да бъде организиран като съвременно учебно пособие за българи, замислено с оглед функционално-комуникативната езикова стратегия от перспективата на концептуалния модел на преподаване на близкородствени езици в контакт.

Keywords: foreign language teaching, binary textbook, closely related languages in contact, Serbian language, Croatian language, conceptual model, functional and communicative language strategies, differential approach, lingvo cultural conceptology

Изучаването на сръбски и хърватски език (в началото сърбохърватски език) в България има своята дългогодишна история. То има и „своята хронология, време и месторождение. Годината е 1960, мястото – София, Софийски университет, Историко-филологически факултет (по-късно – Филологически факултет), днес – Факултет по славянски филологии, Катедра по славянско езикознание“⁽¹⁾. В този смисъл сърбо-хърватистиката в България има своята половинвековна история. Днес сръбски и хърватски език се изучават и в съответните специалности в университетите във Велико Търново, Пловдив и Благоевград. В Софийския университет те се изучават като избирателни дисциплини и от студенти, специализанти и докторанти от специалностите Българска филология, Балканистика, Новогръцка филология, История на Византия и балканските народи, Минало и съвремие на Югоизточна Европа, Европейски югоизток, Антропология на Средиземноморието и Балканите, Археология, Етнология, Социология.

Преподаването на сръбски и хърватски език на българи има своята специфика, свързана с изучаването на близкородствени езици в контакт, което

неминуемо налага нуждата от диференциален дидактически подход. Това предполага динамична стратегия при разработването на учебните програми с оглед постигане на по-голяма ефикасност и усъвършенстване на съществуващата традиция. В особено изразена степен това се отнася до все по-налагащата се необходимост от съвременни учебници и учебни помагала, ориентирани към запазване на българската просветна традиция, от една страна, и нуждите на съвременното чуждоезиково обучение, от друга. Универсалните учебници по сръбски и хърватски език за чужденци, които се използват, не могат да отговорят на специфичната българска транслация. При преподаването на сръбски и хърватски език на българи дидактическият подход е организиран така, че отначало се изхожда от общата южнославянска основа, след което се пристъпва към надграждане и постепенно преминаване към диференциалния подход. Съществуващите български учебници и учебни помагала[®] не са достатъчни и отдавна са изчерпани. Все по-осезаема е нуждата от нови, съобразени с динамиката на теорията и практиката на чуждоезиковото обучение в Европа, което регистрира непрекъснато обновяване и осъвременяване на концептуалния модел на преподаване на чужд език, от една страна, и изготвяне на модерни учебници, учебни помагала и речници, отговарящи на тази динамика, от друга.²⁾

Още по-важна и неотложна е нуждата от съвременни учебници и учебни помагала по сръбски и хърватски език за българи и с оглед на новите политически реалности, свързани с разпадането на СФРЮ в края на миналия век, довели до съответната актуализация на езиковата политика в бившите югославски републики. Процесът бе последван от разпадане и на сърбо-хърватската езикова територия. С обособяването на независимата държава Хърватия през 1991 година хърватският език бе утвърден като официален език. Така на практика терминът *сърбохърватски език* бе изчерпан и въпреки че в социолингвистична перспектива става дума за два много близки книжовно-езикови стандарта, в теоретичната литература за южнославянските езици се заговори за *сръбски език* и *хърватски език*. Това е още една причина, която налага нов подход към изготвянето на съвременни учебници по тези езици за българи. Съвременните учебници трябва да отговорят, от една страна, на новите езикови реалности, да продължават българската традиция, от друга, и да са в съответствие с европейските тенденции в чуждоезиковото обучение, от трета. Това означава създаване на нов модел бинарен учебник по сръбски и хърватски език за българи, в който двата езика за пръв път се представят паралелно. И тъй като съобразно новите европейски езикови политики чуждоезиковото обучение придобива все по-изразена комуникативна ориентация, съвременният учебник за българи трябва да бъде съобразен не само с конкретните аспекти в обучението по чужди езици, но и с употребата им като основно средство за общуване според потребностите на ползвателя на чуждия

език в качеството му на аспект на комуникативната компетентност. От тази гледна точка се очертава моделът на един нов модерен учебник, отговарящ на съвременните изисквания, европейските стандарти и новите технологии, който обхваща езиковите равнища C1/C2, които предполагат вече придобити знания по граматика и лексика, както и известен практически опит в писането, и е изцяло съобразен с Европейската езикова рамка и чиято цел е постигане на езикова компетентност за общуване във формална и неформална среда. Моделът налага учебникът да бъде организиран като съвременно учебно пособие за българи, замислено с оглед функционално-комуникативната езикова стратегия. Студентите трябва да придобиват езикови знания и комуникативни компетенции, конкретизирани чрез основните видове речеви дейности – рецептивни (слушане и четене) и продуктивни (говорене и писане), разширени с интерактивни (устно и писмено общуване) и медиативни (устен и писмен превод, резюмиране, редактиране).³⁾ Учебникът предвижда усвояването на задължителния обем фонетични особености, правописни и правоговорни норми, граматически строеж и синтактични структури, словообразователни модели и основен лексикален фонд с цел студентите да придобият следните професионални и комуникативни умения: устна комуникация в различни сфери на общуване; четене и адекватна интерпретация на текстове от различни сфери на общуване; репродуциране и продуциране на писмени текстове из различни области на човешкото познание; възприемане и разбиране на предлагана информация от различни сфери на общуване; разширяване и задълбочаване на лексикалните познания от различни сфери на общуване; съставяне и редактиране на писмени текстове и делова кореспонденция; усвояване и задълбочаване на познанията в областта на граматическите структури на различни езикови равнища; придобиване на умения в областта на превода с цел максимално активизиране и прилагане на получените комплексни познания при превод на художествена, публицистична и специализирана литература (писмен и устен превод).

Съобразно посочената концепция *макроструктурата* на бинарния учебник може да бъде осмислена откъм няколко основни аспекта.

Първият аспект отчита параметрите на отделните модули в смисъла на тематичното и проблемно-ситуативното съдържание. Текстовият материал отразява езиковите, културно-историческите и етносоциокултурните особености на изучаваното езиково пространство с цел постигане на възможно най-автентична и пълна картина на страните, чийто език се изучава.⁴⁾ Основната методическа единица е анализ на текст с оглед на различните лексикални равнища и проявата на езиковите явления синонимия, антонимия, омонимия, полисемия и фразеология (Фразеологизми със структура на именно словосъчетание. Фразеологизми със структура на глаголно словосъчетание. Фразеологични единици със структура на изречение). Езиковите компоненти

се реализират въз основа на горепосочената проблематика. Основните тематични комплекси обхващат следните параметри: **Обществено-политическа лексика:** България, Балканите и Европа; България и Европейския съюз; Световни военни, политически и икономически структури; Актуални политически, икономически културни и спортни събития. **Специализирана лексика 1:** Астрономия и метеорология. Климат; Планетата Земя (Води, Релеф); Планетата Земя (Растителен свят); Планетата Земя (Животински свят). **Култура и цивилизация:** География, история и природни богатства на Сърбия и Хърватия. Обществено устройство на Сърбия и Хърватия. Национални символи; Национални традиции. Зимни и пролетни празници. Национални празници. **Специализирана лексика 2:** туризъм, комуникации, транспорт, икономика и търговия, банково дело и застрахователно дело, държавна администрация (административноправна лексика), съдебна система, образователна система, здравна система, социална политика и пенсионен фонд. Медиативните речеви дейности обхващат компонента създаване и редактиране на текст, който се изразява в продуциране на следните видове текст: съчинение-разсъждение, съчинение-есе, формулиране на теза, резюме, анотация; редактиране на текст.

Профилирането на посочените теми предполага континуиран процес на допълване, надграждане и задълбочаване на придобитите и създаване и развиване на нови умения и компетентности у студентите.

Вторият аспект на теоретичните основи е включването на текстове и упражнения за овладяване на правописната норма в рамките на *актуалните проблеми на нормата и стандартизацията на съвременния сръбски и съвременния хърватски език*, както и придобиване и усъвършенстване на умения по практика на превода из областта на *деловата кореспонденция*.

Третият аспект на теоретичните основи е христоматийният компонент, представящ заложен в края на всяка тематична единица белетристични текстове за индивидуален прочит. Това безспорно допринася за формирането на необходимите социокултурни компетенции. Наборът от текстове предполага богата палитра от разнообразни в жанрово отношение и съвременни от гледна точка на проблематиката и езиковото равнище текстове.

Четвъртият аспект на теоретичните основи е компонентът *превод*, който обхваща следните равнища: *публицистичен стил (интервю, есе), научен стил, художествен стил (пътепис, къс разказ)*. Стратегическата цел е подчинена на развиване на преводачески умения, свързани с конкретните механизми при превод на и от сръбски и хърватски език; утвърждаване на спецификите на устния и писмения превод, на художествената, публицистичната, обществено-политическата, деловата и административната лексика във връзка със съответните функционални стилове и проблемите на междуетиковата интерференция, междуетиковата ономимия и преводните трансформации.

По отношение на концепцията и съответната терминология моделът за учебник предвижда широка библиографска осведоменост на авторите и съобразяване с изискванията на методиката на чуждоезиковото обучение, по-конкретно с преподаването на сръбски, респективно хърватски език като чужд, залегнали в съвременни учебници и учебни помагала на утвърдени звена за преподаване на сръбски, съответно хърватски език като чужд³⁾, както и учебници и учебни помагала за преподаване на сръбски, респективно хърватски език в средните училища в Сърбия, съответно в Хърватия. В това отношение особено важна е информацията, черпена от съвременни тълковни речници, тематични и специализирани речници; фразеологични речници, правописни речници и наръчници; речници и справочници към различните институции на Европейския съюз.

В отговор на заложените в макроструктурата на модела за бинарен учебник по сръбски и хърватски език за българи основни аспекти, съответната *микроструктура* е организирана от перспективата на разгръщане на конкретните тематични комплекси чрез различни модули, като всеки от тях обхваща четирите езикови умения: *слушане, четене, говорене и писане*, представени със съответни рубрики, чиято цел е отработването на умения за успешно общуване в областта на различните сфери на социалния и обществен живот. Предвидените упражнения представляват комплекс от знания, които гарантират сигурното и адекватно използване на изучаваните езици във формална и неформална среда. Това налага необходимостта всеки модул да започва с въвеждаща учебна статия, която да запознава с темата, да активизира стари знания и да очертава задължителния основен лексикален минимум, необходим за това ниво на владение на сръбски и хърватски език като средство за общуване. Проблематиката и последователността на въвеждането на предвидените тематични единици зависи от степента на използването им при комуникацията с носителите на изучаваните езици. В това отношение се очертават следните примерни параметри: *астрономия; банково дело; град; образование; застрахователно дело; планове за бъдещето; право; релеф, планини, води; външна политика; вътрешна политика; традиция; туризъм; в света на растенията и животните; в света на компютърната и мобилната техника*. Обвързването на темите във всеки от комплексите определя водещата роля на лексикалната тема и свързаните с нея специфични видове текст, които насочват и към подбора на упражнения по конкретна граматическа и правописна тема. Последователното прилагане на този подход спомага за създаването на определен ритъм и логика в усвояването на знанията, подчинена на принципа на постепенно надграждане и усложняване на материала, предвиден в различните типове упражнения.

С оглед равнопоставянето на двата езика темите предполагат структуриране, при което в отделните компоненти езиците се редуват като водещи. Такъв

подход подчертава стремежа към придобиването на съответните професионални и комуникативни компетентности едновременно на двата съвременни езикови стандарта – сръбски и хърватски. От методическа гледна точка такава структура е подходяща с оглед бинарния характер на учебника и премереното съотношение между сръбския език и хърватския език.

Съобразно целите, заложи в теоретичната платформа на учебника, *микроструктурата* обхваща рубрики, които възпроизвеждат последователно повтарящи се урочни статии, съответстващи на конкретната дидактична задача. А именно: *аналитично четене, диалогична реч, репродуциране и продуциране на текст, креативно писане, превод, лексикални и граматични упражнения, упражнения по правопис, фразеологизми, речник, дидактични словесни игри*. Структурата на всяка учебна статия предвижда два основни учебни масива.

Първия масив оформят учебните статии: *аналитично четене* – четене с разбиране на дълги и сложни специализирани и литературни текстове и добавяне на различни стилистични нюанси; превод; лексикален анализ с оглед на вече споменатите лексикални езикови равнища и конкретните им прояви; отговор на въпроси, предполагащи разбиране и интерпретиране и конверзация с оглед аналогична актуална информация във връзка със съответната тема или послание; *диалогична реч* – четене и анализиране на текст с цел трансформиране на текста от гледна точка на участник в събитието и осмисляне на диалог; *репродуциране и продуциране на текст* – структуриране на текстове по зададени теми; писмено интерпретиране на информация по даден въпрос; мотивиране на позиция по даден въпрос и представяне на своя гледна точка; резюмиране и анализиране на специализиран или художествен текст; *креативно писане* – създаване на ясен, логично структуриран текст с елементи на разсъждение по различни актуални теми под формата на интерпретативно съчинение или есе съобразено със съответния стил и послание на автора или текста.

Изборът на текстове за лексикалните теми и създаването на базисния текстови корпус представляват едни от основните компоненти на учебника. Текстовете следва да бъдат целенасочено подбрани от различни езикови регистри и сфери, да са актуални и интересни, с различна сложност и не на последно място – да удовлетворяват изискванията на съответното ниво, като се търси разнообразие, което да предизвиква и поддържа жив интереса на обучаващите се. Това дава възможност да се предвидят два основни блока текстов корпус, предвиден за проблематизиране с оглед на различни аспекти и функционални стилове, което създава предпоставка за изграждане у студентите на необходимите компетенции за самостоятелно устно и писмено изразяване на равнище, позволяващо свободна и пълноценна комуникация, която предполага и усвояването на специализираната терминология и идиоматичен ресурс. Из-

готвянето и прилагането на подходящи речници на фразеологизми с лексеми по темата са много подходящи и ценни за задълбочаването на лексикалните познания. Наборът от текстове – информативни и любопитни, съвременни и класически, дава възможност както за аудиторна, така и за самостоятелна работа. Текстовете от първия блок (А) въвеждат основната проблематика и лексика, докато тези от втория блок (В) разширяват лексиката по разглежданата тема към други области, в това число и към разговорния стил на общуване. Двата текстови блока предлагат възможност след всеки от тях да бъдат формулирани въпроси, които могат да бъдат групирани в три посоки: въпроси, които изискват отговор в съответствие с последователността на текста; въпроси, които изискват свободен отговор с характер на коментар, и въпроси, които изискват внимателен прочит на текста и предполагат определяне на отговора като *точен* или *неточен*.

Текстовите корпуси (А и В) предлагат още една добра възможност за надграждане на базисния лексикален фонд чрез включване на задачи за репродуциране на текст. Това са текстове, които подлежат на допълване и възстановяване чрез избор от предложени думи и изрази. Те определено имат смисъла на творчески подход чрез обмисляне на значението и намиране на нужния израз. Упражненията за продуциране на текст могат да бъдат от най-разнообразно естество. Те могат да предлагат теми за есе, свързани с разглежданата проблематика; кратък откъс от художествено произведение със задача студентите да извлекат посланието на автора, върху което да разсъждават; задачи за провокиране на интереса на студентите чрез предлагане на резултати от различни социологически проучвания, насочващи към устни или писмени разсъждения. Интересни и полезни са и упражненията за довършване на текст по зададено начало. Активността на студентите може да бъде мотивирана и чрез упражнения за преследване на определена комуникативна задача, в която студентът е едно от действащите лица. Интересът на студентите може да бъде провокиран и чрез различни дидактични словесни игри (ребуси, игрословици, кръстословици или игри на асоциации), които стимулират аналитичното и асоциативното мислене и разширяването на съответната лексикална чуждоезикова компетентност.

Важен компонент от първия масив е преводът от български на сръбски и хърватски език. Предлаганите за превод текстове, съобразени със съответното ниво, предполагат богата палитра от тематично и жанрово разнообразие с цел провокиране на преводаческата интуиция и развиване на определени умения при намирането на конкретни преводачески решения. С оглед сложността на текстовете, които изискват съответната за това ниво езикова компетентност, изключително уместно е изготвянето и прилагането на речници към всяка тематична цялост. Речниковите статии представят съответната лексика и терминология, базирана на учебните текстове и разширена с цел съобразяване с необходимия лексикален минимум за постигане на очакваните комуникатив-

ни умения. Целта на речника е да представи паралелно съответните сръбски и хърватски речникови единици с оглед усвояването и на двете езикови норми. Според съответната степен на фреквентност и динамика се посочват и характерни изрази и функционални модели. Отделните части на речта са представени с основните си характеристики: родов признак – при съществителните и прилагателните, основна форма и видова принадлежност – при глаголите. Не е задължително концепцията на речника да предвижда и съответните еквиваленти на български език. От студентите се очаква самостоятелно проучване и изготвяне на индивидуални тематични речници.

Втория масив оформят учебните статии: **лексикални и граматични упражнения** – затвърждаване на познанията в областта на граматическите структури на различни езикови равнища; **упражнения по правопис** – затвърждаване на правописната и пунктуационната норма на съвременния сръбски и съвременния хърватски език; **упражнения по фразеология** – усвояване на смислово обвързани със съответните лексикални теми езикови модели с цел правилно тълкуване, свободно владееие и употреба на разговорни и идиоматични изрази; **дидактични словесни игри (ребуси, кръстословици и изгрословици)** – развиване на аналитичното и асоциативното мислене и стимулиране на разширяване на съответната лексикална чуждоезикова компетентност. Тъй като въпросното ниво предполага овладян минимум предварителни познания по морфология и синтаксис, граматиката на това ниво има предимно затвърждаваща функция, като се предвиждат повече упражнения по словообразуване и правопис. Граматическите и правописните теми отново са пряко свързани с разглежданите лексикални теми чрез различни варианти на упражнения за откриване и поправяне на грешки от граматическо, правописно или лексикално естество. По отношение на словообразуването упражненията предвиждат усвояването на различни словообразователни модели, при които най-често са налице известни прояви на разминаване или интерференция у двата езика спрямо българските им съответствия. Особено полезни могат да бъдат например упражненията за извеждане на названията на населени места и техните жители с оглед на често срещаните разлики между двата езика.

Акцентът на учебните статии от втория масив е заложен в упражненията за затвърждаване и разширяване на лексикалния запас на принципа за постепеното усложняване. Своеобразно място имат и упражненията за оптимизиране на парадигматичните отношения между лексемите, които също са подчинени на принципа за усложняване. Упражненията по фразеология съчетават и двете посоки на отработване – както тълкуването на съответните фразеологизми на чуждия език, така и употребата им в замяна на определена езикова структура. Изготвянето и прилагането на речници на най-често употребяваните фразеологизми, свързани с дадената тема, също са много подходящи и ценни за задълбочаването на лексикалните познания. Същото се отнася и за необхо-

димостта от упражнения със стилистична насоченост. Определено оправдано е и третирането в учебника на основни правописни и пунктуационни правила, залежали в редица упражнения за постигане на предвидената от това ниво на владее на езика култура на писане. В това отношение също могат да бъдат използвани и различните игрословици, кръстословици и игри на асоциации, които студентите решават самостоятелно или с помощта на преподавателя.

Съобразно новите европейски езикови политики и тенденции по отношение на съвременните учебници и учебни помагала параметрите на така замисления теоретичен модел на бинарен учебник по сръбски и хърватски език за българи очертават и изискванията към авторите. Освен съответния опит в преподаването на чужд език на българи те трябва непрекъснато да обогатяват и осъвременяват професионалните си компетентности в подготовката на учебни материали, за да отговорят на все по-осезаемата динамика на теорията и практиката на чуждоезиковото обучение в Европа и света. В този смисъл новият модел за бинарен учебник дава възможност тези знания да бъдат систематизирани и приложени на базата на съобразения със съответното ниво граматичен, лексикален и прагматичен материал.

Не на последно място трябва да се подчертае ролята на апробацията на модела за бинарен учебник, която предвижда анализ на съответните показатели за успеваемост на студентите. Показаните резултати са най-точният барометър за потвърждаване на целесъобразността на задачите, залежали в учебника, както и очакваните резултати от перспективата на функционално-комуникативната езикова стратегия.

БЕЛЕЖКИ

1. Срв. Лашкова 1996: Л. Лашкова. Бугарска сербокроатистика, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, с. 484.
2. Срв. Дункова 2002: Т. Дункова. Настава српског језика у Бугарској. Проблеми и перспективе с обзиром на специфику два сродна јужнословенска језика, Научни састанак слависта у Вукове дане, Београд, с. 255.
3. Срв. Църнушанов, Божинов 1954: К. Църнушанов, Л. Божинов. Учебник по сърбохърватски език, София; Игов 1964: А. Игов. Учебник по сърбохърватски език, София; Афанасиева-Колева, Игов 1965: А. Афанасиева-Колева, А. Игов. Сърбохърватски текстове, София; Менкаджиева, Иванова 1979: В. Менкаджиева, Н. Иванова. Текстове и упражнения по сърбохърватски език, София; Менкаджиева, Иванова 1988: В. Менкаджиева, Н. Иванова. Сърбохърватска лексика и фразеология, София; Лашкова, Дункова 1985: Л. Лашкова, Т. Дункова. Сърбохърватски текстове, София; Лашкова, Дункова: 1997. Сърбохърватски език – практически курс, София; Дончева, Иванова, Найденова 2002: Д. Дончева, Г. Иванова, В. Найденова. Помагало по сръбски и хърватски език, Пловдив.

4. Срв. Веселинов 2006: Д. Веселинов. Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение, сп. Образование, книжка 5, София, с. 3-21
5. Срв. Веселинов 2006: Д. Веселинов. Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение, сп. Образование, книжка 5, София, с. 12
6. Срв. Веселинов 2006: Д. Веселинов. Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение, сп. Образование, книжка 5, София, с. 19
7. Филологически факултет в Белград (МСЦ и Център за сръбски език); Философски факултет в Нови Сад (АЗБУКУМ); Философски факултет в Загреб (КРОАТИКУМ и Загребска славистична школа); Център за чужди езици – Загреб

ЛИТЕРАТУРА

- Веселинов, Д. (2006). Европейски измерения на съвременното чуждоезиково обучение. *Образование*, 5, София.
- Дункова, Т. (2002). Настава српског језика у Бугарској. Проблеми и перспективе с обзиром на специфику два сродна јужнословенска језика. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд.
- Лашкова, Л. (1996). Бугарска сербокроатистика. *Научни састанак слависта у Вукове дане*. Београд.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF BINARY TEXTBOOK FOR BULGARIANS

(based on materials from Serbian and Croatian languages)

Abstract: This paper presents a theoretical model of binary Serbian – Croatian textbook for Bulgarians. In this sense this paper presents a matrix of a new modern textbook, written in accordance with modern requirements, European standards and new technologies, for C1/ C2 level, according to the European Language Framework. The model shows that it is necessary to organize such a textbook as a modern teaching aid for Bulgarians, which will be comprised starting from the functional-communicative language strategies and from the perspective of the conceptual teaching model of closely related languages in contact.

✉ **Tatyana Dunkova, Assist. Prof.**

Faculty of Classical and Modern Philology

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

Sofia, Bulgaria

E-mail: tandunk@abv.bg